

Gerōn

Tijdschrift over ouder worden & samenleving

Vergankelijkheid

4

december 2012 | 14e jaargang | Nr. 4

Gerōn

Tijdschrift over ouder worden & samenleving

december 2012 | 14e jaargang | Nr.4

Gerōn is een tijdschrift over ouder worden en samenleving. Het verschijnt eens per kwartaal en richt zich op een ieder die betrokken is bij ouderen, in het dagelijks werk, als onderzoeker, vrijwilliger, geïnteresseerde of ervaringsdeskundige. Gerōn biedt een platform voor discussie en deelt informatie over ouder worden uit praktijk, beleid en onderzoek.

Redactie

- Max de Coole, sociaal gerontoloog, Groesbeek – hoofdredacteur
- Inge Klück, beleidsmedewerker Welzijn, Deelgemeente Kralingen-Crooswijk
- Frits de Lange, hoogleraar ethiek, Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen
- Bram van der Loeff, sociaal gerontoloog, onderzoeker, Oegstgeest
- Jan Willem van de Maat, Movisie, Utrecht
- Christina Mercken, Xina Projectbureau voor de sociale sector, Amsterdam
- Els Messelis, Opleidingscoördinator Seniorenconsulentenvorming, Brussel
- Arie Stolk, voormalig directeur De Burcht, Amsterdam
- Toon Verlaan, sociaal gerontoloog, Leiden
- Joost van Vliet, docent Academie Sociale Professies, Haagse Hogeschool, Den Haag
- Angelique van Vondelen, Woordwaarde teksten en vertalingen, Utrecht – redactiesecretaris
- Yvonne Witter, Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg, Utrecht
- Ria Wijnen, gerontoloog, Gilze

Redactieraad

- Jan Baars, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht
- Henk Bakkerode, voormalig directeur Ouderenbeleid, min. VWS, Den Haag
- Jan Brinkers, Unie KBO, 's-Hertogenbosch
- Laura Christ, sociaal gerontoloog, Brummen
- Jan Coolen, directeur Cordaan Zorgondersteuning, Amsterdam
- Liesbeth De Donder, Vrije Universiteit, Brussel
- Mirjam de Klerk, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Den Haag
- Kees Penninx, Activage, Amersfoort
- Carolien Smits, Hogeschool Windesheim, Zwolle
- Fleur Thomése, Vrije Universiteit, Amsterdam
- Gerben Westerhof, Universiteit Twente, Enschede

Stichting Gerōn

- Joop J. Belderok (voorzitter), sociaal gerontoloog, Loppersum
- Tineke Fokkema (bestuurslid), senior onderzoeker NIDI, Den Haag
- Maria Westen-Reckman (secretaris), sociaal gerontoloog, Delden
- Sjoerd van der Weide (penningmeester), Koog aan de Zaan
- Jetty Voermans (bestuurslid), sociaal gerontoloog, Oosthuizen

BSG netwerk

Gerōn komt tot stand in samenwerking met BSG Kennisnetwerk Ouder worden en Samenleving (info@bsgnetwerk.nl).

De abonnementsstarieven gaan per 2013 omhoog.
Zie het colofon achterin.

In dit nummer

1 **Redactioneel** | *Max de Coole, Frits de Lange & Christina Mercken*
Vergankelijkheid.

4 **Lof der vergankelijkheid** | *Frits de Lange*
Vergankelijkheid stemt niet alleen weemoedig, maar opent ook mogelijkheden voor vernieuwing en creativiteit.

7 **De biologie van veroudering** | *Gerald de Haan*
Als we de moleculaire en cellulaire processen die ten grondslag liggen aan veroudering beter begrijpen kunnen we nadenken over manieren om gezond oud(er) te worden.

11 **Column** | *Christina Mercken*
Onverdraagbaar

12 **Vergankelijkheid in het oude Nabije Oosten** | *Klaas Spronk*
Teksten uit het oude Nabije Oosten laten uiteenlopende reacties op de vergankelijkheid zien: soms werd zij geaccepteerd, soms bestreden.

15 **Woelmuizen in geheugenland: herinneringsmusea & de sociale functie van reminiscentie** | *Paul Mercken*
Behalve via herinneringsmusea wordt de sociale functie van reminiscentie ook belicht middels levensverhalen en buurtprojecten.

18 **Gerôngrafiek** | *Hanna van Solinge*
Vergankelijkheid & pensioenplannen.

19 **Interview met Midas Dekkers** | *Christina Mercken & Jan Willem van de Maat*
“Op het moment dat je doodgaat ben je het meest jezelf.”

24 **Gedicht** | *Leo Vroman*
Ik hoor het dreunen van de tijd.

25 **Proeve van een morele levensstijl voor ouderen** | *Joep Dohmen*
Aanbevelingen en aandachtspunten voor de tweede levenshelft.

29 **Mindfulness voor ouderen** | *Franca Warmenhoven & Linda Schipper*
Mindfulness is een veelbelovend instrument voor het verbeteren van welbevinden bij ouderen.

32 **Het is hier toch wel homovriendelijk?** | *Jos Versteegen*
Is er voldoende aandacht voor seksuele geaardheid in verzorgingshuizen?

35 **Hoogbegaafde senioren: een vergeten groep** | *Noks Nauta & Karel Jurgens*
Herkenning van hoogbegaafdheid onder senioren is een eerste stap op weg naar betere voorzieningen voor hen.

38 **Gesignaleerd** | *Samengesteld door Inge Klück*

39 **Boekbespreking** | *Liesbeth De Donder*

Theo Royers & Maria van Bavel. Oud Leed: Basisboek ouderenmishandeling.

42 **Boekbespreking** | *Theo Royers*

Els Messelis (red). Geweld tegen oudere vrouwen in de thuissituatie.

44 **Andere mensvisie als innovatievoorwaarde voor toekomstbestendige ouderenzorg** | *Henk Nies*

Een paradigmawisseling op vele fronten leidt tot een andere relatie tussen zorgvrager en zorgverlener.

47 **Kwetsbare ouderen en lokaal zorggebruik in beeld** | *Fabian Dekker, Monique Stavenuiter & Bas Tierolf*

Is de omvang van het zorggebruik in Nederlandse gemeenten in evenwicht met het aantal kwetsbare ouderen. Het Verwey-Jonker instituut deed een poging dat te onderzoeken.

50 **Kwaliteit van leven bij het Consultatiebureau voor Ouderen Roosendaal** | *Robbert Gobbens*

Het consultatiebureau als voorportaal om kwetsbare ouderen toe te leiden naar de juiste hulpverleners.

53 **Column** | *Max de Coole*

Het geheugen, nou ja...

54 **Ouderen in Griekenland ten tijde van de eurocrisis** | *Hans Stein*

De financiële crisis in Griekenland heeft harde gevolgen voor Griekse ouderen.

57 **Oudere burgers zelfstandig in bed** | *Ietje Pastink, Boudewijn Dijkstra & Ate Dijkstra*

Hoe ouderen met behulp van technische hulpmiddelen langer zelfstandig te laten functioneren.

60 **Gesignaleerd** | *Samengesteld door Inge Klück*

61 **Een beeldtelefoon voor 'de draaischijfgeneratie'** | *Monique Bussman & Susan Hupkens*

Lessen uit een proef met technologische vernieuwing in nieuwbouwcomplexen voor senioren.

64 **Nationaal Programma Ouderenzorg** | *Albertine Stolk*

Project Om U leidt naar zelfredzaamheid bij kwetsbare ouderen.

67 **Gesignaleerd** | *Samengesteld door Inge Klück*

68 **Discussie**

Het Nationaal Programma Ouderenzorg (NPO) door de ogen van ouderen.

72 **Gesignaleerd** | *Samengesteld door Inge Klück*

Vergankelijkheid in het oude Nabije Oosten

Klaas Spronk

Met het bewustzijn van de eigen sterfelijkheid lijkt stevast de gedachte te zijn verbonden dat de dood niet een absoluut einde is maar een overgang naar een andere werkelijkheid. Hoe die andere werkelijkheid er uit ziet en wat er overblijft van de mens aan gene zijde, daarover wordt heel verschillend gedacht. Over het algemeen kan men zeggen dat de visie op die andere werkelijkheid iets weerspiegelt van hoe mensen het eigen leven in het nu ervaren. In het oude Nabije Oosten was dat niet anders.

DE STRIJD TEGEN DE VERGANKELIJKHEID

HET OUDE EGYPTE: Het leven langs de oevers van de Nijl wordt over het algemeen niet als een straf ervaren. Ook in de oudheid zagen de bewoners van Egypte hun bestaan als een voorrecht, vergeleken met woestijnbewoners of met de situatie waarin men afhankelijk is van onvoorspelbare regenval. Er was de Egyptenaren veel aan gelegen om de status quo te handhaven en dan met name de cyclus zoals we die kennen uit de natuur: de nacht die plaats maakt voor de dag en het jaarlijkse stijgen en dalen van het water van de Nijl. Voor de mens is de dood de grote spelbreker. Door het lichaam via mummificatie te conserveren wordt de ontbinding tegen gegaan. Nog belangrijker is dat de dode via allerlei rituele handelingen kan blijven deelnemen aan de levenscyclus. Zo krijgt de dode zijn plaats op het schip van de zonnegod Re, wordt hij één van de steeds weer oplichtende sterren of wordt hij vereenzelvigd met Osiris, de god van de jaarlijks afstervende en weer oplevende vegetatie. Men leek er weinig moeite mee

te hebben dat al deze voorstellingen niet met elkaar in overeenstemming gebracht kunnen worden. Men zou het ook zo kunnen opvatten dat in hun angst voor de dood de Egyptenaren alle mogelijke middelen aangrepen om de dans te ontspringen.

Al die moeite die men zich getroostte en de grootse monumenten in steen en op papyrus geven ook aan dat men zich ernstig zorgen maakte over de gevaren die dreigden na de dood. Men was zich er van bewust dat die gevaren niet zomaar omzeild konden worden. In de teksten die aan de doden werden meegegeven horen we van angstaanjagende demonische machten die zich niet eenvoudig laten misleiden. De helpers die men nodig heeft, bijvoorbeeld bij het oversteken van de doodsrivier, zijn zich maar al te goed bewust van de macht die ze hebben en laten zich makkelijk paaïen. Zelfs de zonnegod liep op zijn reis door het dodenrijk gevaar door de aanvallen van de slang Apofis. Het is te begrijpen dat in de teksten die werden meegegeven het vertrouwen in de goede afloop overheerste. Men moet het kwade geen kans

geven door het op te roepen. Toch komen we ook daar de nodige verwijzingen tegen naar het treurige lot van de doden voor wie de weg naar de eeuwige zaligheid te moeilijk was en van de dodenzielen die bij het oordeel door de goden te licht werden bevonden. Zij vallen ten prooi aan demonen en zo sterven ze een tweede en definitieve dood. Een ander angstig visioen is dat ze onverzorgd, zonder het nodige eten en drinken, moeten blijven rondlopen in een donkere, stoffige onderaardse wereld. Daartoe konden ook worden veroordeeld door grafrovers. Voor hun hebzucht betaalt de beroofde dode een hoge prijs.

DE POGING TOT ACCEPTATIE

MESOPOTAMIË: De grootste angst die men in het gebied van de Eufraat en de Tigris had voor het verblijf in het dodenrijk was dat men er zonder verzorging en zonder rustplaats zou zijn. Men ging zonder meer uit van een voortbestaan na de dood. Veel goeds verwachtte men daar niet van. Het was niet zoiets als een hemel, meer een afspiegeling van het leven voor de dood. Men had er ook dezelfde behoeften. Daarom was het van 'levens'-belang dat men een fatsoenlijke begrafenis en een goed graf kreeg. Aan de dode werd voedsel meegegeven. Soms gebeurde dat ook nog regelmatig daarna. Wie daarvan was verstoken had het slecht in de onderwereld. In sommige teksten is sprake van dodengeesten die zich moeten voeden met hun eigen uitwerpselen. Ze worden ook ondersteboven afgebeeld. Van sommige koningen uit dit gebied is bekend dat zij hun vijanden tot in de dood achtervolgden door hun graven en beenderen te vernietigen. Het is een grove schending van mensenrechten waarbij men probeert de ander elke hoop op onvergankelijkheid te ontnemen.

In Mesopotamië was men terughoudend als het gaat om het geloof in een vorm van een

eeuwige hemelse zaligheid voor mensen na hun dood. Daarvan getuigt met name het wijd verbreide verhaal van Gilgamesh. Het vertelt over de koning van Uruk. Hij is weliswaar bovenmenselijk, door een deels goddelijke afstamming, maar wel sterfelijk. Wanneer hij daar door de dood van zijn levensgezel bij bepaald wordt, gaat hij op zoek naar de onsterfelijkheid. Hij hoopt het geheim daarvan te vinden bij de man die volgens de overlevering de zondvloed overleefd heeft en daarna van de goden onsterfelijkheid heeft gekregen. Hij woont op een eiland gelegen op de grens van hemel en aarde, in het uiterste oosten. Na grote inspanningen weet Gilgamesh hem te bereiken, om daar te horen wat ieder mens moet weten: de goden houden de onsterfelijkheid voor zich. Die is niet weg gelegd voor een mens. Gilgamesh krijgt nog wel de kans zich te bewijzen als meer dan een gewone sterveling. Als hij zeven dagen en nachten wakker kan blijven, toont hij aan dat hij sterker is dan de dood en verdient hij de onsterfelijkheid. Gilgamesh slaagt niet voor de test. Hij legt zich echter nog niet neer bij dit lot en weet het levenskruid waarmee men zich verjongen kan te bemachtigen. Helaas wordt het hem op een moment van onachtzaamheid ontstolen door een slang. Het eind van het verhaal is dat Gilgamesh zich leert te troosten met de gedachte dat in ieder geval zijn roemrijke naam zal blijven voortleven, om te beginnen in de door hem gebouwde stad en later ook via het verhaal over zijn bijzondere daden op aarde.

ACCEPTATIE NA STRIJD

JOB: De opvattingen over dood en leven na de dood in het oude Israël staan dicht bij die van Mesopotamië. Het accent ligt op de hoop op een goed leven. Over het leven na de dood maakt men zich weinig illusies; zeker niet als de dood komt na een goed leven. Dan sterft men, zoals dat in de Statenvertaling van Abraham

gezegd wordt, “oud en des levens zat” (Genesis 25:8).

Het wordt een probleem wanneer het leven tegen valt. Zoals in het geval van Job. Zijn leven loopt aanvankelijk op rolletjes. En hij verdient het ook, want hij is een rechtvaardig en vroom man. Dan wordt hij echter zwaar op de proef gesteld: hij verliest alles wat hij heeft. Anders dan zijn omgeving hem wil doen geloven is Job van mening dat hij dit niet heeft verdiend. Hij eist gerechtigheid. In zoverre streeft hij ook naar onvergankelijkheid. Hij wil niet dat zijn klacht met hem in het graf verdwijnt. Hij spreekt de wens uit dat zijn woorden worden “vastgelegd in een inscriptie, met een ijzeren stift gegrift, met lood gevuld, voor altijd in de rotsen uitgehouwen” (Job 19:23-24).

Uiteindelijk krijgt Job antwoord op zijn klacht. Hij krijgt weliswaar niet gelijk op het vlak van de theologie, maar voor hem zelf komt alles weer goed. Zijn leven herkrijgt zijn oude luister en meer dan dat. Zijn leven en het naar hem genoemde boek eindigen positief: “En toen stierf Job, oud en verzadigd van het leven” (Job 42:17). Er is geen sprake meer van hoop op

enig soort van onvergankelijkheid of zoiets als een welverdiende hemelse zaligheid. Er hoeft immers ook niets meer te worden recht gezet. De keerzijde daarvan vinden we ook in de Bijbel. Men zou kunnen zeggen dat de hoop op een leven na de dood en een laatste oordeel waarin recht gesproken wordt voortkomt uit de treurige ervaring van kwaad dat in dit leven onbestraft blijft.

Dat is heel wat anders dan wat wellicht kenmerkend voor onze welvarende samenleving is, namelijk dat men zo geniet van het leven en/of het eigen individuele bestaan zo belangrijk vindt, dat men niet van ophouden wil weten.

LITERATUUR

Smelik, K.A.D (2003). *De dood en de Bijbel*. Heerenveen: NBG.

Weren, W. (2010). *Dood. En dan? Stemmen uit de Bijbel, echo's in onze cultuur*. Zoetermeer: Meinema.

OVER DE AUTEUR

Klaas Spronk is hoogleraar Oude Testament van de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam. Hij heeft veel gepubliceerd over voorstellingen over het leven na de dood in het oude Nabije Oosten en over het probleem van godsdienst en geweld.